

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXIV. 1937.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1937.

**Twee zeldzame penningen door R. ARONDEAUX
ter herinnering aan het Jubeljaar 1700.**

Plaat VIII.

De beide belangrijke penningen, waarvan hieronder de beschrijving volgt, trof ik aan in de verzameling van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.

Ze zijn ook aanwezig in het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage en in TEYLER'S Penningkabinet te Haarlem.

Het exemplaar van den tweeden penning, berustende in laatstgenoemde verzameling, wijkt eenigszins af van het in het Kon. Penningkabinet aanwezige stuk.

No. 1. Voorzijde: SATURNIA REDDIT (Hij¹) geeft de gouden eeuw van SATURNUS terug). Een vrouw, naar rechts gewend, zittende op een rots, op het hoofd de keizerlijke kroon, wordt uit den hemel bestraald. Haar rechterarm rust op een medaillon met borstbeeld van den Paus, waaromheen als omschrift: INNOC. XII - PONT. MAX. (INNOCENTIUS XII, Pontifex Maximus); in de rechterhand houdt zij een palmtak, welke achterwaarts op den arm rust. De linkerarm ligt op haar linker knie, terwijl de linkerhand een slangenrond omvat waarin een c. Links van het medaillon een hoorn van overvloed; ter rechterzijde het borstbeeld van JANUS op een kubus. Op den rots het jaartal MDCC en geheel onderaan, zeer klein ARONDEAUX. F.(ecit).

Keerzijde, in twee regels: PACAT. EUR. NOV. SECL. FEL. -

¹) Paus INNOCENTIUS XII.

IUBI ECCLE - SIA (Pacat Europam novi seculi felicis jubileo Ecclesia, d.i. De Kerk brengt Europa tot vrede door het jubelfeest van een nieuwe, gelukkige eeuw). Op het plein voor de Basiliek van Sint PIETER bevindt zich een juichende menigte, eenige ruiters en twee karossën. Geheel vooraan ziet men de obelisk, en rechts den Engelenburcht.

Zilver, 27 gram, 39 m.M.

Thesaurus Numismatum modernorum hujus Seculi: Historische Gedachtnusz-Müntzen des gegenwartigen Seculi. Nürnberg 1700—1710. Afgebeeld blz. 16.

Numismata Romanorum Pontificum Praestantiora a MARTINO V ad BENEDICTUM XIV per RODOLPHINUM VENUTI Cortonensem. Romae MDCCXLIV, blz. 326, no. 33. VENUTI geeft slechts de omschriften, zooals hij ze gevonden had in den „Catalogo VOSSIANO”; aldaar NOVI in plaats van NOV.

Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen enz. Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebben Gedenkpenningen. 's-Gravenhage 1903, I, no. 1965.

AMPACH II, no. 6152.

Mr. J. DIRKS' *Penningkundig Repertorium* II, no. 2585. Aldaar staat: *Saturnia reddidit* (Hij heeft de eeuwen van SATURNUS teruggegeven) en *Parat* (sic) *Eur(opae) nov(a) secul(a) fel(icitatis) iubi(leo) ecclesia*. De Kerk bezorgt door het jubelfeest nieuwe eeuwen van geluk (of indien men invult *felic(a)*, gelukkige eeuwen) aan Europa. Het vermoeden ligt voor de hand, dat dit geen variant is, maar dat DIRKS dezen zeldzamen gedenkpenning zelf niet heeft gezien. Hierdoor zijn eenige abuizen in de beschrijving ingeslopen.

Bij nadere vergelijking met andere pauselijke penningen blijkt, dat de Basiliek van Sint PIETER door ARONDEAUX vrij onnauwkeurig geteekend is. De symbolen op de voorzijde zijn duidelijk: de vrouw stelt het werelddeel Europa voor, het slangenrond met het Romeinsche cijfer 100 (c) de zich steeds opvolgende eeuwen, de palmtak doelt op den heerschenden vrede, die tevens gesymboliseerd wordt door den hoorn van overvloed en zijn duurzaamheid door den rots waarop Europa gezeten is; het dubbelgezicht van JANUS, rechts van een man op leeftijd en links van een jongeling, wijst op de afgelopen 17e en de nieuw aangebroken 18e eeuw.

De volgende penning is, met zijn overdaad van symbolen, wat compositie en teekening aangaat, beslist de mindere in vergelijking met den voorgaanden.

No. 2. Voorzijde: FELIC. NOVI. — SECVLI. (Felicitas novi seculi, d.i. Het geluk van de nieuwe eeuw). JANUS met een dubbel aangezicht, zooals op den voorgaanden penning, zit naar rechts gewend op een steenblok. Bij zijn voeten een hoorn van overvloed. In zijn rechterhand houdt hij een slangenrond waarbinnen een c; de opgeheven linkerhand is samengeknepen. Zijn rechterarm rust op een voetstuk met twee zuilen, waarop een naar links zittende vrouw, die in de rechterhand een kandelaar, waarin een brandende kaars, houdt en de linkerhand laat rusten op een opengeslagen evangelieboek waarop men leest $A - \Omega$ (alpha-omega, het begin en het einde²⁾). Rondom deze vrouw staat REFORMATIONE — STABILITA (De Hervorming bevestigd zijnde); op de rechterzuil de wapenschilden van Brandenburg en van de Staten-Generaal, op de linkerzuil

²⁾ d.w.z. CHRISTUS; zie *Apoc.* 1 : 8, 21 : 6, 22 : 13. Op den penning staat A - O.

dat van Engeland, vóór de eerste zuil een vrijheidshoed. Rechts bovenaan een stralend zonnegezicht staande in den dierenriem tusschen de teekens van de Tweelingen en den Stier. Verder ziet men aan de rechterzijde in het verschiet een Romeinsch offer vóór een tempel. In de afsnede: CON COR DES / MANEANT (Dat ze eendrachtig mogen blijven), hetgeen tevens een zgn. chronogram van het jaartal MDCC (1700) bevat.

Keerzijde: VENIT VENIA. VENITE (De aflaat is gekomen. Komt!). De Paus gekroond met de tiara en gekleed met de *cappa magna* waaronder een kasuifel zichtbaar is, snelt op de H. Deur toe om die te openen, zooals blijkt uit de opgeheven hamer in zijn rechterhand; in zijn linkerhand houdt hij de twee sleutels van den H. PETRUS. Op het tweede plan ziet men een ijlings tosnellende menigte en de basiliek van Sint PIETER. Rechts van de H. Deur een hoorn van overvloed waaruit drie ontrolde perkamenten komen, waarop te lezen staat BULL(ae) INDULG(entiae) ABSOL(utionis) d.i., volgens de meening van DIRKS: Bullen van toegevendheid en aflaat. In de afsnede: MDCC en ARONDEAUX. F.

Zilver, 47 gram. 49 m.M.

Explication historique des Principales Médailles frappées pour servir à l'Histoire des Provinces Unies des Pays-Bas. als bijvoegsel van: *Histoire des Provinces-Unies des Pays Bas* par Mr. LE CLERC. Tome I. Amsterdam 1728. Afgebeeld blz. 158, no. CCLXXXVI.

Hoewel het duidelijk is, dat de zittende figuur, op de basis van de zuilen, de Gereformeerde Godsdienst voorstelt, vertaalt LE CLERC de woorden *Reformatione stabilita* door *La Réformation du tems étant établie*, daarbij meenende, dat deze woorden betrekking hebben op de invoering van de nieuwe jaartelling.

FRANKS. *Medallic Illustrations* II, blz. 213, no. 534 (galvano). Het wapen van Brandenburg houdt FRANKS voor dat van Deventer, en veronderstelt, dat ARONDEAUX aldaar den penning ontworpen heeft. De heer VAN KERKWIJK deelde mij echter mede, dat ARONDEAUX nooit in Deventer gewerkt heeft.

DIRKS' *Penningkundig Repertorium* II, (*De Navorscher* 1887, LXIV, blz. 94), no. 2592b. Ook hier is de beschrijving onnauwkeurig. Er staat o.a. *venite venia venit* (komt, de aflaat is gekomen) en het bovenste wapenschild op de rechterzuil zou dat van het Duitse Rijk zijn. De heer VAN KERKWIJK maakte mij er vriendelijk op attent, dat de adelaar slechts één kop heeft, en het blijkbaar het wapen van Brandenburg moet voorstellen zooals het ook voorkomt op ARONDEAUX' penning op den vrede van Rijswijk (VAN LOON IV, blz. 215. 2).

Catalogus van het Koninklijk Penningkabinet II, no. 1964. De eerste A in het woord MANEANT is later door graveering veranderd uit een andere letter, nadat deze foutieve letter door afwijling onzichtbaar gemaakt was. In de verzameling van TEYLER'S Penningkabinet te Haarlem bevindt zich een exemplaar waarop deze fout niet verbeterd is, met MENEANT. Hieruit weten we dus, dat de veranderde letter A een E is geweest. Het blijkt overigens, dat ARONDEAUX al heel slecht op de hoogte was met de ceremoniën van de opening der H. Deur. De figuur van den Paus, op de keerzijde, is ineengedrongen en Zijn houding onwaarschijnlijk, daar de Paus natuurlijk niet op de H. Deur toesneide. Het is waar, dat deze ceremonie, ingesteld door Paus ALEXANDER VI (1492—1503) aanvankelijk voor een bejaarden Paus een moeilijk werk was. Bij het Jubeljaar van 1700 werd de H. Deur echter reeds

zoodanig gemetseld, dat ze vanzelf instortte als de Paus drie keer met den zilveren hamer op de deur klopte. Ook het kasuifel gedragen onder de *cappu magna* is, in verband met het voorgestelde, niet op zijn plaats.

Het lijkt niet ondienstig hier in 't kort den staatkundigen toestand van Europa in 1700, waarop de beide penningen betrekking hebben, in herinnering te brengen. Het betreft zoowel de algemeene als onze vaderlandsche geschiedenis.

De „algemeene” vrede van Rijswijk in 1697 lag nog versch in het geheugen van de tijdgenooten, en door verschillende verdragen was op het einde der 17e eeuw de rust in Europa hersteld. Hierop doelen de woorden *Pacat Eur(opam)* op den eersten penning.

Toch bleef de politieke atmosfeer zwaar geladen, wegens de kwestie der erfopvolging in Spanje.

De Koning-Stadhouder WILLEM III had het Protestantisme in Engeland bevestigd, en reeds groepeerde ARONDEAUX de wapens van drie Protestantsche mogendheden op den penning bij elkaar, die later de partij van den keizer zouden kiezen tegen Frankrijk.

Het pauselijk hof was zeer ongerust over den zich weder toespitsenden belangenstrijd tusschen de Christenvorsten, terwijl de nog altijd machtige Turk op de loer lag om van de eerste gunstige gelegenheid de beste gebruik te maken om de schade, die hij kortelings geleden had bij het tractaat van Carlowitz met keizer LEOPOLD I, weder in te halen.

Paus INNOCENTIUS XII had aangeraden om FILIPS, hertog van Anjou, een kleinzoon van LODEWIJK XIV, in Spanje te laten opvolgen, en inderdaad werd deze door KAREL II tot zijn universeelen erfgenaam benoemd, op voorwaarde, dat FILIPS afstand zou doen van al zijn rechten op de

kroon van Frankrijk. Hiertegen kwam alieen keizer LEOPOLD in verzet.

De laatste begon zich te wapenen en trachtte bondgenooten te winnen, o.a. den keurvorst van Brandenburg, FREDERIK III, die toestemde en daarvoor den 16en November 1700 de koningskroon van Pruisen verkreeg.

Onze koning-stadhouder WILLEM III achtte van den aanvang af den oorlog onvermijdelijk, maar hij stond aanvankelijk met deze meening alleen. Aan de andere Europeesche hoven heerschte dus nog eenige hoop, dat door goede diplomatie een nieuwe Europeesche oorlog te voorkomen zou zijn.

Zoo was de toestand toen de beide penningen het licht zagen en het Jubeljaar was, naar de meening des Pausen, een goede gelegenheid om de eenheid onder de Christenvorsten te bevorderen en hiervoor den bijstand des Hemels af te smeeken.

Men weet, dat deze hoop niet vervuld werd, o.a. doordat FILIPS van Anjou geen afstand wilde doen van zijn eventueele rechten op Frankrijk en toch de Spaansche kroon opeischte. Dit stortte Europa weder in een langdurigen oorlog.

Aan het slot van dit artikel acht ik het mijn plicht den heer A. O. VAN KERKWIJK te bedanken voor zijn zeer gewaardeerde inlichtingen, en Dr. EVELEIN, den directeur van het Koninklijk Penningkabinet, voor de vertaling der Latijnsche opschriften.

C. SCHOLTEN.

Amsterdam, Februari 1938.

2

2

1

1